

Гансова Емма Августівна – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

ЦІННІСНА КОМПОНЕНТА ФІЛОСОФСЬКОЇ НАЦІОЛОГІЇ

Філософський контекст дослідження нації полягає в розумінні законів її утворення, визначення ознак, які дозволяють ідентифікувати особливості цієї групи суспільства, а також визначити її динаміку та історичне призначення.

Філософія нації була розроблена Ольгердом Бочковським, який дав їй назву «націологія». Характеризуючи процес націогенезу, О. Бочковський спирається на категорії солідарності, спілки і спільноти як на методологічний інструментарій.

Націогенез — це зростання солідарності в межах етносу, який є джерелом нації, але не є нацією з причин внутрішньої диференціації. Якщо в основі виникнення етносу знаходяться географічні чинники (спільна територія, природні особливості), то до національної солідарності народ спрямовують закони господарської діяльності.

Націоутворюючими факторами є воля до утворення держави, розум, завдяки якому з'являються «спілки» (вони приходять на зміну «спільнотам»).

Розуміння нації як такої форми солідарності, де перш за все зникають класові протиріччя, характерне для багатьох дослідників. Ідея безбуржуазності українців присутня в роботах В. Винниченка, С. Єфремова, Т. Зіньківського, С. Рудницького.

Співвідношення нації і держави є головною проблемою української націології.

На методологічній основі «формальної» соціології Ф. Тьонніса, С. Дністрянський пропонує розуміти націю і державу як два різних види соціального зв'язку. Елементами нації є територія як місце народження людини і культура як особлива прикмета нації. Елементами держави є історична територія (обмежена історичним кордоном), заради охорони якої вона й виникає, а також діяльність по узгодженню суперечливих групових норм, по охороні найважливіших норм за допомогою права і примусу.

В сучасній філософії в центрі уваги знаходиться процес національної ідентифікації, тобто вивчення механізму зародження національної самосвідомості та її функціонування. Національна ідентифікація — це пізнання і самопізнання індивідом і групою своєї культурної специфіки.

В націології було дві групи вчених, які намагались ідентифікувати націю: ті, що вивчали процес групоутворення (групової солідарності), знаходячись осторонь, займаючи позицію спостерігача й ті, що вис-вітлювали процес розвитку національної групи зацікавлено, бо самі вважали себе її частиною, її елітою. І в першому, і в другому випадку має місце раціональна форма ідентифікації. Перший вид ідентифікації уявляє собою спробу визначення соціальних груп, формулювання загальних законів їх утворення (Гумплович, Самнер, Смолл, Вундт, Лацарус).

О. І. Бочковський в роботі «Вступ до націології» не розподіляє дослідників нації таким чином, але в його характеристиці вчених, представники тих націй, що боролись за національне визволення, виглядали не стільки як дослідники сцієнтиського напрямку, скільки як ідеологи, носії національної ідеї. Це Мазіні в Італії, Міцкевич у Польщі, Ренан і Містраль у Франції, Костомаров, Антонович, Драгоманов в Україні.

Аналіз ідей представників цього напрямку націології дозволяє вирішити дві проблеми. По-перше, визначити методологічні засади дослідження етнонаціональних угруповань, бо кожний вчений спирається на певні філософські принципи в підході до пізнання нації; по-друге, простежити раціональні форми національної

ідентифікації, бо кожний вчений як представник своєї національної групи намагався свідомо підкреслити її особливості (психічні, культурні, історичні).

Українські мислителі XIX століття зробили багато для того, щоб пізнавальними засобами визначити українську націю, заявити про її специфічне буття в межах Російської держави, тобто ідентифікувати її як «самість». В рефлексії діячів «Кирило-Мефодіївського братства», а також в уявленнях продовжувачів їх справи українська нація постає як духовна монада. Головні прояви духовності, що притаманні українському народові, існують у вигляді сталих психологічних рис національного характеру, естетики, фольклору, мови, традицій, звичаїв, народної філософії, релігії. Всі ці прояви поєднуються спільною для них категорією «цінність». Слід зауважити, що національна ідентифікація починається з визначення духовних цінностей народу. Діячі української культури намагались ідентифікувати свою націю через зіставлення її цінностей з цінностями інших національних груп. Звичайно, можна трактувати твір Костомарова «Дві руські народності» як прояв русофобії, але ж можлива й інша його інтерпретація. Протиставляючи риси характерів росіян й українців, Костомаров намагається позначити психолого-культурні межі українства. Спосіб самоідентифікації через визначення сталих рис національного характеру не сприймався всіма вченими однаково. Так, Драгоманов неодноразово виступав проти консервації та романтизації цінностей «мужицької» культури.

В цих двох підходах (Костомарова та Драгоманова) до теоретичних початків визначення нації міститься методологічний принцип її вивчення. В уявленні Куліша та Костомарова нація може існувати лише в статиці, лише в її чистому вигляді, М. Драгоманов бачить націю в динаміці. Для нього культурні впливи, культурна взаємодія є необхідними умовами розвитку українського народу, історія якого повинна стати часткою загальноєвропейського процесу.

Суттєвою рисою нації є її мова. Проблема мови в ідентифікації української нації посідає важливе місце, навіть більш значиме, ніж у визначенні титульної нації колишньої російської імперії.

Ідентифікаційний процес, пов'язаний з мовою, стане зрозумілим, якщо брати його в історичному контексті. Валуєвський указ 1863 року і Ємський акт Олександра II 1876 р. мали покласти край існуванню мови як культурного фактора українства. Пізнаючи духовність своєї нації Драгоманов спеціально звертається до мови народу як прояву його свідомості, символічної системи народної творчості, скарбниці історичної пам'яті. Ідентифікуючи націю, українські вчені поряд з духовно-культурними її ознаками зупиняються на політичних. Так, В. Липинський, полемізуючи, зауважує в праці «Листи до братів-хліборобів»: «Нація для нас — це всі мешканці даної Землі і всі громадяни даної Держави, а не «пролетарії», і не мова, віра, плем'я»

Політичний аспект національної ідентифікації як і культурно-психологічний часто має вигляд порівняння, бо, лише порівнюючи, можна визначити свою власну сутність. Звичайно, що першим об'єктом подібного зрівняння стають найближчі за культурно-антропологічними ознаками групи (українці й росіяни). Політичний ракурс потребує розширення меж зіставлення. Національна українська інтелігенція звертає свої погляди до європейських народів. Це стосується Драгоманова, Липинського, Грушевського та інших.

Політичне визначення нації пов'язане з моделями державоустрою. В цих моделях порівняльність здійснюється вже не тільки між етнічними групами, а й між такими структурними елементами суспільства як особа, національна група, інститут держави. Такий підхід дає змогу визначити місце нації в політичній системі суспільства, або зрозуміти функції цієї групи. Умовно даний погляд можна назвати функціональною ідентифікацією нації, на відміну від ознакової, пов'язаної з

визначенням головних культурно-психологічних ознак нації.

Таким чином, національна ідентифікація є груповим визначенням, яке здійснюється представниками нації на рівні побутової свідомості й на рівні наукової теорії, як рядовою людиною, так й інтелектуалами. Останні розуміють під ідентифікацією пізнання історії, культури, психології народу, його самобутності в порівняльному аспекті. Це пізнання в своєму концентрованому вигляді утворює ядро національної ідеї.

Ідея — традиційна категорія філософії, яка ототожнюється з узагальненням, поняттям, абсолютом, самостійним буттям по відношенню до матеріальних речей, з їх сутністю.

Метою філософії є пізнання об'єктивної ідеї через пізнання тих феноменів, які виступають формами її втілення.

Національна ідея, як її розуміли національні мислителі, уособлює суттєві, відносно сталі риси, що притаманні певному етнічному угрупованню. Перш за все, це його цінності об'єктивовані в традиціях, звичаях, фольклорі, пам'ятках матеріальної та духовної культури, в глибинах народної моралі. Національна ідея є водночас мета пізнання, в процесі якого філософ, соціолог, політолог, історик намагаються відкрити закони розвитку даної нації, зумовлені її духовними потенціями.

Передумови для наукового пізнання національної ідеї (або духу, духовності) формуються під впливом гуманітарного знання, а також того особливого культурного контексту, в якому перебуває вчений, його власних пристрастей, інтересів тощо.